

УДК 81'27

М. В. Музыка

ORCID: 0000-0002-9421-3140

МОВНА СТІЙКІСТЬ ЯК ВИЯВ СТАВЛЕННЯ ДО МОВИ (НА МАТЕРІАЛІ ОПИТУВАННЯ)

У статті проаналізовано взаємозв'язок категорій «мовна стійкість» та «ставлення до мови», простежено вплив на мовну стійкість соціолінгвістичних параметрів, пов'язаних із термінологічним полем «ставлення до мови». Мовна стійкість показує ставлення до мови через параметри мовної поведінки в дво-чи багатомовних ситуаціях (вибір мови, мовна стабільність, мовна лояльність тощо). Якщо ставлення до мови є позитивним, то мова активно функціонує у суспільстві, якщо ж негативним, то бажання мовців використовувати мову у щоденному житті відсутнє, бажання зберігати мову немає. У статті здійснено короткий аналіз мовної стійкості молоді на основі проведеного опитування та сформульовано тенденції, які побутують при виборі мовного коду, а також визначено, яку роль відіграє ставлення до мови в суспільстві у формуванні мовної поведінки індивіда.

Ключові слова: ставлення до мови, мовна стійкість, мовна поведінка, мовна ситуація, мовний код.

DOI 10.34079/2226-3055-2021-14-25-237-244

Постановка проблеми у загальному вигляді та зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. XXI століття характеризується процесами глобалізації, стиранням кордонів, прагненням незалежних держав зміцнити свої позиції на світовій арені. Такі зміни мають наслідки й в мовній організації світу: мови з високим рівнем поширення та використання зміцнюють свої позиції не тільки у межах однієї держави, але й отримують значний вплив та поширення на території інших країн, набуваючи нових функцій та престижу, тоді як менш популярні мови стають менш поширеними та опиняються в зоні ризику й потребують інституційної підтримки.

У контексті збереження власної мовної ідентичності важливу роль відіграє мовна стійкість, яку дослідниця Т. Симоненко визначає як «якість, намір, психологічний орієнтир індивіда непохитно користуватися у щоденному спілкуванні певною мовою, мовними засобами, які є для людини природовідповідними та близькими з погляду її виховання та освіти» (Симоненко, 2004, с. 46). Головні джерела, які живлять мовну стійкість, визначив у своїх працях О. Ткаченко: національна традиція, національна свідомість та національна культура (Ткаченко, 1990; Ткаченко, 1991).

Мовна стійкість у широкому розумінні визначається вибором мови. Якщо мовець має позитивне ставлення до мови, він використовує мову для реалізації власних комунікативних потреб, у такому випадку мова вітальність мови зростає, якщо ж ставлення до мови є негативним, то бажання мовців користуватись мовою та ідентифікувати себе з цією мовою немає, з часом мова звужує свої функції, виходить із вжитку та занепадає.

Мета нашого дослідження – дослідити мовну стійкість як вияв ставлення до мови в Україні.

Аналіз досліджень з теми статті. Ставлення до мови як соціолінгвістична категорія в українському мовознавстві вивчалася спорадично. У публіцистичній та лінгвістичній літературі спостерігаємо сплутування категорії «ставлення до мови»

як поняття соціолінгвістичного термінологічного поля, що перетинається з категоріями мовна поведінка, мовна політика, мовна свідомість, мовна ідентичність тощо, і ставлення (відношення) до мови, що фактично є емоційним висловлюванням щодо мовних фактів. Часто дослідники співвідносять його з поняттям установки – і це призводить до сплутування ставлення до мови в соціолінгвістиці та ставленням до мови у соціальній психології. Спираючись на соціолінгвістичні дослідження західних науковців, під ставленням до мови розуміємо не тільки позитивне чи негативне ставлення щодо будь-якого об'єкта, але насамперед мовну орієнтацію й сукупність мовних знань і навичок, які – зокрема – дозволяють простежити особливості мовної стійкості як однієї із соціолінгвістичних характеристик ставлення до мови, що розкривається через мовну поведінку та мовленнєву діяльність.

У цьому дослідженні ми апелюємо до зв'язку між ставленням до мови та мовною стійкістю, оскільки дослідження науковців доводять, що знання про ставлення до мови дозволяє оцінити не тільки лояльність щодо певної мови, але і її функціональну значущість. За таких умов ставлення до мови дозволяє визначити символічну роль мови як цінності, а саме: мова як символ національної ідентичності, символ автентифікації й місток до славного минулого (Fasold, 1984, с. 60), засіб досягнення цілі й самореалізації, а також простежити мотивацію вибору певного мовного коду (Baker, 1992).

Мовна стійкість є важливим маркером для розуміння ставлення до мови, що побутує серед мовців, оскільки ставлення до мови – це внутрішні установки щодо вибору мовного коду, які, зокрема, вказують на зв'язок між мовною ідентичністю та прагматичним вибором мови та проявляються у мовній поведінці індивіда під час вибору мовного коду, а мовна стійкість – це індивідуальна чи групова мовна поведінка, спрямована на закономірне використання рідної мови залежно від обставин комунікації (Руда, 2000, с. 51–53). Л. Масенко акцентує на тому, що існує відмінність між тим, як люди використовують свою мову, і тим, що вони думають про свою мовну поведінку та мовну поведінку інших (Масенко, 2010, с. 107). О. Ткаченко, зокрема, наголошує, що відсутність мовної стійкості може спричинити втрату навіть найстабільнішої й найвпливовішої, найпоширенішої у світі мови (Ткаченко, 1990, с. 3).

Небайдуже, ціннісне ставлення до мови як із боку окремої людини, так і всього суспільства, на думку П. Селігея, найкраще позначати терміном «мовна свідомість» (далі – МС). Це поняття охоплює погляди, уявлення, почуття, оцінки, а також настанови щодо мови та мовленнєвої діяльності, характеризує мовну поведінку. МС є важливим стратегічним чинником мовної стійкості. Адже доля мови чи не в першу чергу залежить від ставлення до неї: якщо мову поважають і цінують, вона краще зберігається і швидше вдосконалюється, якщо ж такої уваги й опіки немає – ризикує стати жертвою масового відступництва, після чого її неминуче спіткають скорочення функцій, занепад і смерть (Селігей, 2010, с. 177).

Актуальність дослідження ставлення до мови серед молоді зумовлена тим, що інформація про ставлення до мови молоді дозволяє не тільки окреслити мовну ситуацію станом на сьогодні, але й робити прогностичну оцінку щодо перспектив її розвитку.

Виклад основного матеріалу. На думку багатьох дослідників на мовну стійкість саме молодого покоління впливає престиж мови, її авторитет в міжнародному та міжнародному спілкуванні. Престиж мови залежить від багатьох чинників, головними серед яких є авторитет України у світовому просторі, державний статус мови, її інформативність.

Для проведення аналізу мовної стійкості як вияву ставлення до мови молоді було проведено опитування в соціальній мережі «Instagram» з використанням «Googleforms», обрано саме цю соціальну мережу не випадково, оскільки вона особливо популярна

Варто зазначити, що вихідці зі Східних регіонів України, попри зміну місця проживання, визначають рідною мову – російську. Загалом за критерієм «ваша рідна мова» – 82,6 % (109) визначили як рідну мову – українську, 11,4 % (15) – російська, 4 учасники зазначили – «обидві», один учасник – вірменську та один учасник – «суржик ☺».

За критерієм «Якою мовою ви спілкуєтесь з батьками» – 68,9 % (91) визначили – українською, 24,2 % (32) – російською, 4 учасників – двома, оскільки один із батьків – росіянин», 1 учасник – двома, але серед них немає української, 1 учасник – вірменською, 2 учасники – суржиком.

За критерієм «Чи переходите ви на мову співрозмовника?» 39,4 % (52) – так, рідко, 25 % (33) – ні, не переходжу, 22 % (29) – так, завжди, серед власних відповідей: 5 учасників – тільки на англійську, 1 учасник – переходжу, коли комунікація іде з клієнтом, 3 учасники – так, часто, 2 учасники – тільки на роботі, 2 учасники – на російську ні, на інші так, 4 учасники – тільки з іноземцями, 1 учасник – вмикається суржик, 1 учасник – «Залежить від ситуації. Якщо російсько-українським суржиком розмовляють українці (так, це не справжня російська, а досить невдалий гібрид), вони прекрасно розуміють українську, тому сенсу переходити на російсько-український суржик не бачу».

Носії російської мови, що також визначають її як рідну мову, переходять на українську рідко, зазвичай цей перехід зумовлює ситуація. Схожу тенденцію спостерігаємо серед носіїв української мови, які також переходять на мову спілкування співрозмовника, якщо цього вимагає ситуація – співрозмовник – іноземець, робота, щоб уникнути непорозумінь. Як бачимо, відсоток тих, хто не переходить на мову співрозмовника досить невисокий – 25 % (33) зі всіх учасників опитування. Такий перехід учасники експерименту аргументують прагненням уникнути непорозумінь або ситуацією, тобто таке явище можна трактувати двозначно – або ж як мовну толерантність українськомовної молоді, або ж як відсутність мовної стійкості, проте обидва явища не мають позитивного наслідку та не свідчать про високу мовну свідомість респондентів.

Також ми проаналізували відповіді на питання «Якою мовою ви спілкувались у дитинстві (до школи)?» та «Якою мовою ви спілкуєтесь на роботі / в університеті / з друзями?». За критерієм «Якою мовою ви спілкувались у дитинстві (до школи)?» 68,9 % (91) – українською, 29,5 % (39) – російською, 1 учасник – суржик, 1 учасник – іншою.

За критерієм «Якою мовою ви спілкуєтесь на роботі/в університеті/ з друзями?» – 65,2 % – українською, 18,9 % російською, 3 учасників – якщо офіційна розмова (у закладах навчання, на роботі) – українською, 8 учасників – і російською, і українською, залежно від того, якою мовою звертаються до мене, 4 респонденти зазначили українську та англійську, один учасник – польську. Як бачимо, можна припустити, що серед молоді існує тенденція до потрактування української мови як мови офіційного спілкування.

Ми порівняли відповіді на ці два запитання та отримали наступні результати:

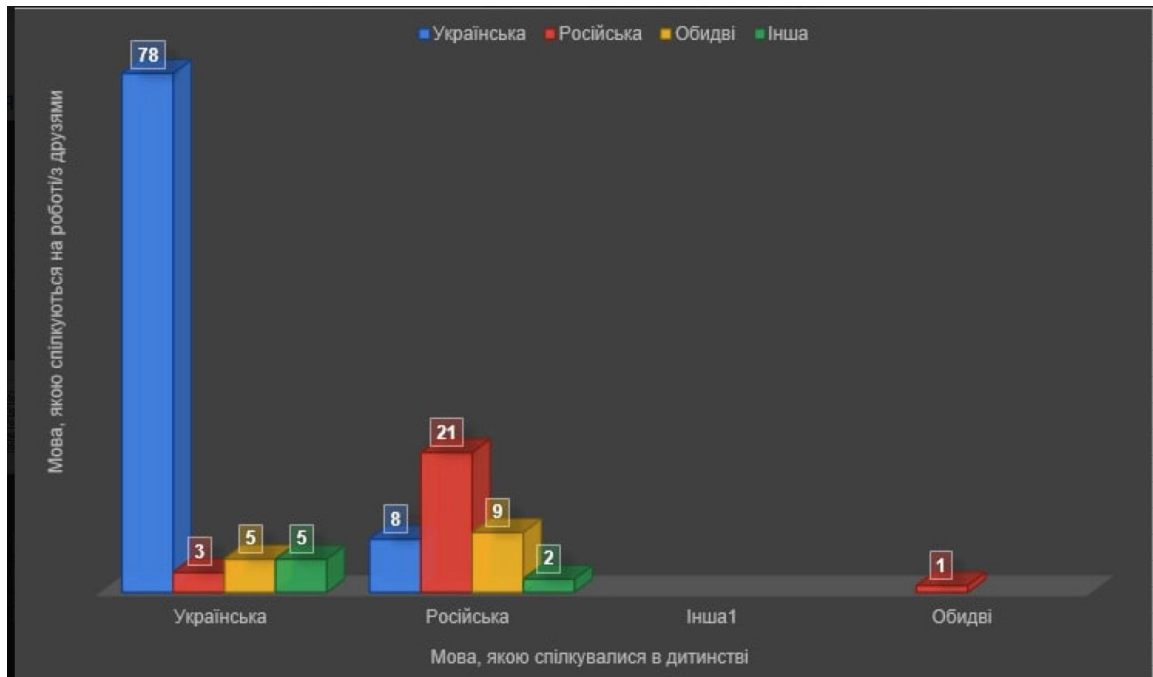

Рисунок 3. Мова спілкування

Учасники опитування, які зазначили мову спілкування у дитинстві українською: 78 учасників – українською спілкуються на роботі / в університеті / з друзями, 8 учасників – спілкуються російською на роботі. Учасники опитування, які зазначили мову спілкування у дитинстві російську, – тільки 3 спілкуються на роботі / в університеті / з друзями українською, 21 учасник не змінює мову спілкування та використовує ту, якою він спілкувався в дитинстві. Обидві мови використовували та використовують 14 учасників експерименту, 5 учасників, які спілкувались українською у дитинстві – спілкуються іншою мовою, ніж російська та українська, 2 учасники, що в дитинстві спілкувались російською, використовують іншу мову, ніж українська і російська.

За критерієм «Якою мовою ви звертаєтесь до продавця в магазині?» 75 % (99) – українською, 12,9 % (17) – російською, в блоці «інше» зазначено, обома, залежить від ситуації (2), частіше російською (3), залежно в якій частині України (3), польською (2), коли як (2), В Україні лише українською, У мережевих супермаркетах – українською. У місцевих маленьких магазинах – російською, коли знаю, що людина відповідає російською (1), від магазину, настрою і т.д., частіше російською (1), іншою (1).

За критерієм «Якою мовою ви звертаєтесь до людей у громадському транспорті, якщо раптом вам потрібна їхня допомога?» 75 % (99) – українською, 15,9 % (21) – російською, 2 – обома, залежить від ситуації – 5 учасників, мовою регіону – 3 учасники, 1 учасник – Звертаюсь українською зазвичай, але якщо я в цей момент з кимось розмовляю російською, то можу несвідомо розмовляти російською і з усіма навколо, 1 учасник – польською.

Така тенденція свідчить, що носії російської мови є стійкіші при виборі мови спілкування, тоді як носії української мови все ще готові переходити на російську мову, виправдовуючи такий перехід – «для уникнення непорозумінь».

За критерієм «Як ви ставитесь до Закону, що передбачає перехід сфери обслуговування на українську мову?» 78 % (103) – позитивно, 15,2 % (20) – нейтрально, 5,3 % (7) – негативно, інше – «Позитивно, але це породить багато конфліктів.

Невпевнений, що воно цього варте», «Вважаю це є більш незручним для продавців, ніж корисним».

Варто зауважити, що «негативно» відповіли вихідці з Донецької, Луганської, а також Одеської області, «нейтрально» ж відповіли вихідці з Хмельницької, Київської, Харківської та Дніпропетровської, також ці учасники опитування зазначили російську мову як рідну, вони не переходять на мову спілкування співрозмовника, або переходять рідко.

За критерієм «Чи впливає мова, якою звертається до вас мовець, на ваше ставлення до нього?» 68,2 % (90) – так, 21,2 % (28) – ні, 8,3 % (11) – не знаю, інше – «Напевно, впливає, бо це спосіб, за допомогою якого розумієш, що це за людина», «трішки», «якщо буде російська, то впливає». З отриманих відповідей бачимо, що мова, яку носій використовує при комунікації, впливає на враження/ ставлення, яке сформує про нього учасник діалогу.

За критерієм «Для вас мова – це» – питання відкритого характеру, на це питання відповіло 100 учасників опитування. З отриманих відповідей бачимо, що ставлення до мови серед молоді, яка взяла участь в опитуванні, має як інтегративне, так й інструментальне значення, що ще раз підтверджує, що мова є важливим засобом не тільки реалізації мовленнєвої діяльності, але й цінністю, засобом самовираження та ідентифікації.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Проаналізувавши результати опитування, можна зробити висновок, що мовна стійкість серед українськомовної молоді, котра взяла участь в опитуванні, не сильно виражена, оскільки серед відповідей бачимо бажання іти на компроміс, змінювати власну мовну поведінку відповідно до мовленнєвої ситуації, бути толерантними до носіїв іншої мови, тоді як носії російської мови, які визначають російську мову як рідну, є більш стійкими під час комунікації.

Для українськомовної молоді мова – це найперше національна цінність, засіб ідентифікації, що свідчить про переважання інтегративного ставлення до мови, де мова – цінність, а не тільки спосіб вираження власної думки та почуттів чи інструмент для професійного та суспільного зростання, відповідно для українськомовної молоді важливо зберігати престиж мови та утверджувати її державний статус, тоді як російськомовна молодь використовує мову як інструмент, засіб спілкування, що свідчить про переважання інструментального ставлення до мови, де мова є засобом досягнення комунікативної мети та професійного зростання.

Наше дослідження є спробою окреслити тенденції, що побутують серед молоді в Україні та дослідити, як мовна стійкість мовця може виявляти його ставлення до мови та як ставлення до мови впливає на мовну поведінку учасника комунікативного процесу. **Перспективою** подальших досліджень є аналіз мовної ситуації в Україні та комплексне дослідження ставлення до мови в українському молодіжному середовищі.

Бібліографічний список

- Масенко, Л. Т., 2010. *Нариси з соціолінгвістики*. Київ: Видавничий дім Києво-Могилянська академія.
- Руда, О. Г., 2000. До питання настанов щодо мови спілкування в українському соціумі. *Мовні і концептуальні картини світу*, 26 (3), с. 51–55.
- Селігей, П. О., 2010. Про виховання мовної свідомості. *Мовознавство*, 2–3, с. 176–193.
- Симоненко, Т., 2004. Стимулювання студентів до українськомовної стійкості. *Українська мова і література в школі*, 1, с. 46–47.

- Ткаченко, О. Б., 1991. До проблеми мовної стійкості (питання внутрішніх перешкод). *Мовознавство*, 2, с. 14–18.
- Ткаченко, О. Б., 1990. Проблема мовної стійкості та її джерела. *Мовознавство*, 4, с. 3–10.
- Baker, C., 1992. *Attitudes and language*. Clevedon : Multilingual Matters.
- Fasold, R., 1984. *The Sociolinguistics of Society*. Oxford : Blackwell.

References

- Baker, C., 1992. *Attitudes and language*. Clevedon : Multilingual Matters.
- Fasold, R., 1984. *The Sociolinguistics of Society*. Oxford : Blackwell.
- Masenko, L. T., 2010. *Narysy z sotsiolingvistyky [Essays on sociolinguistics]*. Kyiv : Vydavnychiy dim Kyievo-Mohylianska akademiia.
- Ruda, O. H., 2000. Do pytannia nastanov shchodo movy spilkuvannya v ukrainskomu sotsiumi [On the issue of guidelines on the language of communication in Ukrainian society]. *Movni i kontseptualni kartyny svitu*, 26 (3), pp. 51–55.
- Selihey, P. O., 2010. Pro vykhovannya movnoi svidomosti [On cultivation of linguistic consciousness]. *Movoznavstvo*, 2–3, pp. 176–193.
- Symonenko, T., 2004. Stymuliuvannya studentiv do ukrainskomovnoi stiikosti [Encouraging students to Ukrainian-speaking stability]. *Ukrainska mova i literatura v shkoli*, 1, pp. 46–47.
- Tkachenko, O. B., 1991. Do problemy movnoi stiikosti (pytannia vnutrishnikh pereshkod) [To the problem of stability (the issue of internal language barriers)]. *Movoznavstvo*, 2, pp. 14–18.
- Tkachenko, O. B., 1990. Problema movnoi stiikosti ta yii dzherela [The problem of language stability and its sources]. *Movoznavstvo*, 4, pp. 3–10.
- Стаття надійшла до редакції 31.10.2021.

M. Muzyka

LANGUAGE STABILITY AS THE IDENTIFICATION OF THE LANGUAGE ATTITUDE (ON THE SURVEY DATA)

This article deals with the problem of language attitude investigation. For this purpose, we tried to analyze the relation between language stability and language attitude how these phenomena interreact and how the knowledge of language stability can reflect the language attitudes.

The scientific researches prove that the knowledge of the language attitude allows to evaluate not only loyal attitude (favor) to the language but also its functional value. In such conditions, language attitude shows the symbol role of language as a value of national identity, symbol of authentication, bridge to the past history of the nation, as well as, the means of the goal achievement and self-development.

Considering the investigations of scientists from west countries, we understand language attitude as both positive or negative evaluation to any object and as an accumulated knowledge which in general helps to estimate the language stability, which is one of the characteristics of the language behavior and is reflected during the language activity processes.

The motives of usage one language instead of the other in the bilingual's situation is one of the subjects of the language attitude investigation in Ukrainian sociolinguistics. We conducted the survey which helped to describe the Ukrainian youth's language attitude now and build the perspective of the language situation development in the future.

For Ukrainian-speaking young people, language is the highest national value, a guide for identification, which demonstrates the promotion of the integrative language attitude.

In this case language is a value, and not just to express their own thoughts, but a tool for professional and social growth. According to opinions of the Ukrainian-speaking youth it is essential to keep the prestige of the language and the assertion of its state status. Whilst Russian-speaking youth use the language as a tool that helps to communicate, which shows the benefits of instrumental language attitude, where language is a means to achieve communicative goals and professional growth.

The results of our investigation show that language attitude among Ukrainian youth, who participated in the survey has instrumental and integrative meaning, which confirms that the language is not only the means of language activities but also a value, a tool for self-expression and identification.

Our study is an attempt to outline the trends prevailing among young people in Ukraine and to explore how the language stability of the speaker can reveal their language attitude and how the latter affects the language behavior of the participant in the communicative process.

The prospect of further research is the analysis of the language situation in Ukraine and a comprehensive study of the language attitude in the Ukrainian youth environment.

Key words: *Language attitude, language stability, language behavior, language situation, language code.*